
МЕТОДИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

УДК 378.147

DOI 10.31654/2663-4902-2025-PP-2-44-50

Бойко О. Д.

доктор політичних наук,
професор кафедри історії України
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
adb1958@ukr.net
orcid.org/ 0009-0000-4697-8555

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ:
СПЕЦИФІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ**

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у сучасних умовах історична проблематика набуває особливої ваги у суспільному житті оскільки саме історичні знання складають основу соціальної пам'яті, лежать в основі культурних цінностей та традицій, формують основу для визначення національної ідентичності. За цих обставин процес викладання історії у освітніх закладах потребує надзвичайної уваги. Варто підкреслити, що на різних освітніх рівнях він має свою своєрідність та винятковість. Саме тому у статті розкрито специфіку та особливості предмету історії при викладанні його у вищій школі. Показано та проаналізовано відмінності методики навчання історії від методик навчання інших предметів (в першу чергу природничого циклу), що вивчаються у вищій школі. Розкрито специфіку методики навчання історії у вищій школі порівняно з загальноосвітньою. Досліджено та охарактеризовано особливості навчального процесу, що зумовлені цілями, організаційною та змістовою специфікою методики навчання історії у вищій школі порівняно з загальноосвітньою. Доведено, що врахування специфіки та особливостей предмету історії є важливою умовою успішного викладання у вищій школі. Розкрито вплив політичної кон'юнктури на навчальний процес та його специфіку у вузівській та у шкільній історичній освіті. Метою статті є визначення, детальна характеристика та аналіз специфіки та особливостей методики викладання предмету історії у вищій школі. Теоретична важливість проведеного дослідження: у статті розкрито специфіку структури та функціонування історичних дисциплін порівняно з природничими та вказано на відмінності методики навчання історії від методик навчання інших предметів (в першу чергу природничого циклу). Практичне значення роботи полягає у тому, що матеріали наукової статті можуть бути ефективно використані у практиці викладання історичних дисциплін у вищій школі та при написанні здобувачами освіти кваліфікаційних робіт.

Ключові слова: методика, історія, специфіка, особливості, навчальний процес, вища школа, здобувачі освіти професійна підготовка, інноваційні методи навчання, самотійна робота.

Постановка проблеми. Історична освіта усіх рівнів, як правило виконує цілий комплекс функцій: а) пізнавальну (історичне пізнання дозволяє отримати знання про

багатовіковий розвиток країн та народів, розуміння про суть і зміст суспільних явищ та процесів минулого; дає можливість адекватно сприймати та оцінювати сьогодення та певною мірою прогнозувати тенденції суспільного розвитку у майбутньому); б) практично-політичну (адекватне осмислення історичних фактів та закономірностей розвитку суспільства, допомагає виробляти науково обґрунтований політичний курс та уникати суб'єктивних рішень); в) ідентифікаційну (вивчення та осмислення історії сприяє формуванню соціальної пам'яті, національної та індивідуальної самосвідомості); г) виховну (історичні знання формують ключові громадянські якості – патріотизм і інтернаціоналізм; дають розуміння ролі лідера та народу в історичному процесі; дозволяють побачити в історичному контексті роль і значення моральних та етичних принципів). За цих обставин розуміння та практичне врахування у освітньому процесі специфіки та особливостей методики викладання предмету історії у вищій школі набуває особливої актуальності

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема специфіки викладання історичних дисциплін у вищій та загальноосвітній школах неодноразово піднімалась в узагальнюючих працях, авторами яких є українські науковці Н. Гончарова, П. Горіховський, Р. Давидюк, Г. Маринченко, О. Пометун, Г. Яковенко та ін. [2, 3, 6, 8, 10, 14, 16]. Особливості структури і змісту гуманітарних та природничих наук та їх врахування при викладанні були предметом досліджень М. Вовканич, Л. Гризун, Л. Губерського, І. Драч, Є. Чернишової, М. Кругляка, В. Петрушенко та ін. [1, 4, 5, 7, 9, 13]. Втім, дослідження специфіки та особливостей предмету історії та своєрідність методики викладання його у вищій школі ще потребує більш глибокого вивчення та аналізу.

Мета статті – визначення, детальна характеристика та аналіз специфіки та особливостей методики викладання предмету історії у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Історична освіта має на меті не лише механічну передачу знань про минуле, а й розвиток у кожного члена суспільства критичного мислення, яке дає йому розуміння суті і змісту важливих історичних уроків, сприяє самовизначенню національної ідентичності, допомагає уникати повторення помилок та дозволяє краще орієнтуватися у сьогоденні і розуміти сучасні проблеми та виклики. Особливого значення ці процеси набувають у вищій школі, метою якої є підготовка кваліфікованих фахівців, виховання та формування громадян, які здатні аналізувати інформацію, розв'язувати складні завдання та приймати самостійно відповідальні рішення.

Як і кожен предмет, що викладається у вищих навчальних закладах, методика навчання історії у вищій школі має свою специфіку, яка значною мірою залежить від двох груп особливостей цього предмету [3, с.15]: 1) відмінностей методики навчання історії від методик навчання інших предметів (у першу чергу природничого циклу), що вивчаються у вищій школі; 2) особливостей методики навчання історії у вищій школі порівняно з загальноосвітньою.

Перша група відмінностей зумовлена своєрідністю формування та функціонування історії як гуманітарної науки порівняно з природничими науковими галузями [1, 12, 13, 15]:

1. *Різні об'єкти дослідження.* Об'єктом вивчення природничих наук є фізичне тіло (природа, реальний світ, що мають фізичну суть, без врахування поняття свідомості; абстрактні об'єкти природничих наук позбавлені людського виміру, світоглядних смислів), а у гуманітарних (історія) об'єктом аналізу є суб'єкт, який думає, діє має стосунки з іншими суб'єктами; об'єктом дослідження є не матеріальний образ людини, а ідеальний.

2. *Домінування у гуманітарних науках (історії) опису над пояснень.* Описовість послаблює логічний аналіз чим суттєво ускладнює загальну інтерпретацію матеріалу, що у свою чергу призводить до того що у підсумку однозначність оцінок і суджень поступається багатозначності та варіативності. У результаті в одній країні і у один час можуть існувати паралельно кілька трактувань/інтерпретацій історичних подій, що має враховувати викладач при формуванні змісту історії як навчального

предмету, його артикуляції та інтерпретуванні. Такий стан справ певною мірою дає підстави брати під сумнів наявність закономірностей в історичній науці та дієвість у її межах принципу об'єктивності.

3. *Використання різних пояснювальних моделей.* Якщо у природничих науках основною формою репрезентації дійсності є математичні конструкції, то у гуманітарних такий підхід вважається граничним спрощенням і у соціальному пізнанні використовується принципово інша модель – образ (носіє смислового змісту).

4. *Суттєві відмінності у характері категоріально-понятійного апарату.* Лексика/термінологія природничих наук, як правило, є гранично чіткою і точною, позбавленою метафор, двозначностей, довільного символізму. Це фактично формалізована знакова система, що фіксує безпосередній досвід, а кожен символ має конкретний відповідник у реальній дійсності. У природничих науках є еталони одиниць, в гуманітарних (історія) – зробити таке порівняння практично не можливо (Фізичні тіла в однакових умовах реагують подібно, окремі індивіди навіть у однакових зовнішніх умовах можуть вести себе по-різному).

5. *Притаманність природничим наукам інтерсуб'єктивності,* тобто можливості незалежної перевірки й підтвердження тих чи інших наукових даних якою завгодно кількістю компетентних людей. Інструментом такої перевірки є експеримент. Оскільки історичні події та факти на відміну від природних явищ та законів з однаковою точністю практично не повторюються то історики на відміну від фахівців природничих наук, роблять ставку не на емпіричні дослідження, а на логіку та аналіз історичних джерел.

6. *Вплив «соціальної історії» на формування поведінки та «індивідуальної історії» індивідів.* В історичній науці аналіз суспільних процесів не можливий без врахування соціальних традицій, звичок, установок, які передаються від покоління до покоління. Крім того, історичні знання певною мірою залежать від існуючого на момент їх створення та вивчення розкладу сил у суспільстві.

7. *Міждисциплінарність історичних знань,* тобто використання концепцій, теорій, підходів і методів різних наук (антропології, психології, соціології, культурології тощо) з метою більш точного та всебічного аналізу та опису історичних процесів та створення синтезних моделей, що пояснюють суспільні зміни та явища шляхом взаємопроникнення, взаємозбагачення.

8. *Синтезність історичних знань.* Вони є підсумком не лише наукового, раціонального та об'єктивного аналізу минулого, а і його інтуїтивного й емоційного сприйняття суспільством, оскільки тісно пов'язані з такими феноменами як історична пам'ять, міфи, стереотипи та ін.

Друга група особливостей зумовлена цілями, організаційною та змістовою специфікою методики навчання історії у вищій школі порівняно з загальноосвітньою [2, 7, 11].

Цілі:

1. *Здійснення у вищій школі крім загальної підготовки підготовки професійної* (формування специфічних професійних знань та умінь; участь здобувачів освіти у педагогічній практиці з метою набуття професійного досвіду та практичних навичок; сприйняття та засвоєння здобувачем освіти вимог до майбутньої професії);

2. *Сприйняття та засвоєння здобувачами вищої освіти норм і правил академічної доброчесності,* яких мають дотримуватися всі учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та здійснення наукової діяльності.

3. *Запровадження у навчальному процесі ЗВО низки процесів та процедур, що зумовлені цілями, організаційною та змістовою специфікою методики навчання історії у вищій школі* порівняно з загальноосвітньою при якому здобувачеві освіти надаються більші можливості щодо вибору змісту, способу, темпу та місця навчання.

Організаційні відмінності:

1. *Зміна форми взаємодії того, хто навчає з тим, хто навчається* (Одним із найголовніших завдань навчального процесу у вищій школі є переведення сучасного студента зі статусу об'єкта в статус суб'єкта навчання та практичної діяльності).

2. *Специфіка організації навчального процесу* (на зміну традиційному уроку приходять цілий спектр інших форм навчального процесу – лекції, семінари, практичні, лабораторні, сесії, практика тощо).

3. *Здійснення у навчальному процесі вищої школи більшого акценту ніж у загальноосвітній школі на практичних методах*, які стимулюють не лише засвоєння теоретичних знань, а й професійних навичок.

4. *Використання у вищій школі ширшого ніж у загальноосвітній школі спектру інноваційних методів навчання*.

5. *Більший ступінь у вищій школі включення у наукову роботу* (використання викладачами власних наукових напрацювань у навчальному процесі; написання здобувачами освіти курсових, дипломних, магістерських робіт та наукових статей).

6. *Зростання у вищій школі рівня варіативності освіти*, тобто можливості вибору різних варіантів змісту освіти залежно від освітніх потреб особистості (застосування очної, заочної, дистанційної, вечірньої, інклюзивної та інших форм навчання; запровадження вибіркових дисциплін для самостійного формування здобувачами освіти власної/індивідуальної траєкторії навчання, що формується на основі потреб, інтересів, можливостей і мотивації студентів, і базується на виборі ними видів і темпу здобуття освіти)

7. *Акцентування у вищій школі особливої уваги на самостійній роботі*, яка є суттєвим елементом навчального процесу поряд з аудиторним навчанням. Вона планується, виконується за завданням, під методичним керівництвом і контролем викладача, але без його прямої участі, що стимулює інтелектуальний розвиток здобувачів освіти.

Змістовні відмінності:

1. *Ширше ознайомлення у вищій школі з альтернативними концепціями / оцінками історичних процесів та явищ*.

2. *Звертання у вищій школі більше уваги на критику та аналіз історичних джерел*.

3. *Різний підхід до відбору навчального матеріалу*. Методика викладання у вищій школі передбачає використання у навчальному процесі всього відомого на даний момент переліку історичних фактів, натомість шкільна методика викладання історії ретельно відбирає матеріал відповідно до визначеної виховної мети та вікових особливостей учнів.

4. *Неоднакова швидкість реакції у процесі оновлення поглядів на історичний процес та його інтерпретацію*. Методика викладання у вищій школі є більш гнучкішою порівняно зі шкільною – вона швидше відмовляється від старих історичних концепцій і пропонує нові оцінки окремих подій, явищ і процесів.

5. *Більший вплив політичної кон'юнктури у шкільній історичній освіті*, що більше за історичну освіту вищої школи піддається тиску/впливу політичних сил, які шляхом змін у програмах і підручниках роблять спроби обґрунтувати свої права на завоювання чи втримання влади.

6. *Ширший спектр у вищій школі задоволення потреб здобувачів освіти* (розробка викладачами індивідуальних навчальних програм/курсів/спекурсів різних рівнів складності залежно від конкретних потреб здобувачів та їх професійної спрямованості; стимулювання освітньої мобільності та ін.).

Отже, методика навчання історії у вищій школі має свою специфіку, яка зумовлена дією/впливом двох груп особливостей цього предмету: а) відмінностями методики навчання історії від методик навчання інших предметів, що вивчаються у вищій школі; б) особливостями методики навчання історії у вищій школі порівняно з загальноосвітньою, що обов'язково слід враховувати у процесі викладання. Перспективи подальших наукових досліджень, на нашу думку, полягають у теоретичному аналізі відмінностей методики навчання історії від методик навчання інших предметів (в першу чергу природничого циклу), що вивчаються у вищій школі, особливостей методики навчання історії у вищій школі порівняно з загальноосвітньою та врахуванні цих результатів у навчальному процесі ЗВО.

Література

1. Вовканич М. Д. Особливості об'єкта наукового дослідження в гуманітарних і природничих науках. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2019. Вип. 2(1). С. 224–227.
2. Гончарова Н. О. Методика викладання історії у вищій школі: навчальний посібник. Харків: ФОП Шейніна О.В., 2009. 328 с.
3. Горохівський П. І. Вивчення курсу «Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі»: методичні рекомендації для магістрантів денної та заочної форми навчання. Умань: ПП Жовтий О., 2013. 84 с.
4. Гризун Л. Е. Визначення специфіки навчальних дисциплін різних типів як один з чинників формування змісту вищої професійної освіти. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія за редакцією проф. Єрмакова С.С.* Харків: ХДАДМ, 2008. № 8. С. 51–56.
5. Губерський Л. В. Гуманітарний простір освіти: сучасні виміри та пріоритети. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2005. № 4. С. 1–5.
6. Давидюк Р. П. Методика викладання історії у вищій школі: навчальний посібник. Рівне: РДГУ, 2018. 134 с.
7. Драч І.І., Чернишова Є.Р. Особливості освітньої діяльності у сучасній вищій школі. *Теорія та методика управління освітою*. № 3. 2010. URL.: <https://lib.iitta.gov.ua/-id/eprint/7117/1/10dramhc.pdf>
8. Історична освіта і сучасність. Як викладати історію школярам і студентам / за ред.: Барбари Кубіс; наук. ред.: Олексій Сокирко. Київ: «К.І.С.», 2007. 427 с.
9. Кругляк М. І. Об'єктивність у природничих та соціальних науках. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія* / відп. ред. А. Є. Конверський. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2005. С. 146–149.
10. Маринченко Г. М. Методика викладання історії у закладі вищої освіти: навчально-методичний посібник. Миколаїв: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 292 с.
11. Методика викладання історії у вищих навчальних закладах: навчально-методичний комплекс з планами лекційних та семінарських занять, завданнями для самостійної та індивідуальної роботи для магістрантів історичного факультету (напрямок підготовки – «Історія») / укладач Т. П. Демиденко. Полтава, 2011. URL: <https://studfile.net/preview/9770516/>
12. Особливості пізнання в гуманітарних та природничих науках URL: <https://studfile.net/preview/7354347/page:3/>
13. Петрушенко В. Парадигмальна роль соціально-гуманітарного пізнання в сучасному науковому пізнанні. *На шляху до синтезу філософії, релігії і науки: тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 10–11 квітня 2009 року*. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. С. 9–11.
14. Пометун О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
15. Чим відрізняється гуманітарна наука від природної науки? URL: <https://moyaosvita.com.ua/osvita-2/chim-vidriznyayetsya-gumanitarna-nauka-vid-prirodnoi-nauki/>.
16. Яковенко Г. Г. Методика навчання суспільствознавчих дисциплін: навчально-методичний посібник. Харків: ХНАДУ, 2017. 164 с.

References

1. Vovkanych M. D. (2019). Osoblyvosti obiekta naukovooho doslidzhennia v humanitarnykh i pryrodnychyykh naukakh. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Serii : Pedahohika ta psykholohiia*. Vyp. 2(1). [in Ukrainian].
2. Honcharova N.O. (2009). *Metodyka vykladannia istorii u vyshchii shkoli: Navchalnyi posibnyk*. Kharkiv: FOP Sheinina O.V. [in Ukrainian].
3. Horokhivskiy P.I. (2013). *Vyvchennia kursu «Metodyka vykladannia istorychnykh dystsyplin u vyshchii shkoli»: Metodychni rekomendatsii dlia mahistrantiv dennoi ta zaochnoi formy navchannia*. Uman: PP Zhovtyi O. [in Ukrainian].
4. Hryzun L. E. (2008). *Vyznachennia spetsyfiky navchalnykh dystsyplin riznykh typiv yak odyin z chynnykiv formuvannia zmistu vyshchoi profesiinoi osvity*. Pedahohika, psykholohiia

та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наукова монографія за редакцією проф. Yermakova S.S. № 8. [in Ukrainian].

5. Huberskyi L. V. (2005). Humanitarnyi prostir osvity: suchasni vymiry ta priorityety. Filosofski problemy humanitarnykh nauk. №4. [in Ukrainian].

6. Davydiuk R.P. (2018). Metodyka vykladannia istorii u vyshchii shkoli. Navchalnyi posibnyk. Rivne: RDHU. [in Ukrainian].

7. Drach I.I., Chernyshova Ye.R. (2010) Osoblyvosti osvithnoi diialnosti u suchasni vyshchii shkoli. Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu. № 3. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/-7117/1/10dramhc.pdf> [in Ukrainian].

8. Istorychna osvita i suchasnist. Yak vykladaty istoriiu shkoliarom i studentam. (2007). / Za red.: Barbary Kubis; Nauk. red.: Oleksii Sokyrko. Kyiv: "K.I.S.". [in Ukrainian].

9. Kruhiak M.I. (2005). Obiektivnist u pryrodnychkykh ta sotsialnykh naukakh. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiia. Politolohiia Kyiv : KNU im. T. Shevchenka. [in Ukrainian].

10. Marynchenko H. M. (2021). Metodyka vykladannia istorii u zakladi vyshchoi osvity : navchalno-metodychnyi posibnyk. Mykolaiv : OLDI-PLluS. [in Ukrainian].

11. Metodyka vykladannia istorii u vyshchykh navchalnykh zakladakh. (2011.). Navchalno-metodychnyi kompleks z planamy lektsiinykh ta seminar skykh zaniat, zavdanniamy dlia samostiinoi ta individualnoi roboty dlia mahistrantiv istorychnoho fakultetu (napriam pidhotovky – «Istoriia»). Ukladach T.P.Demydenko. Poltava, <https://studfile.net/preview/-9770516/> [in Ukrainian].

12. Osoblyvosti piznannia v humanitarnykh ta pryrodnychkykh naukakh (1918). <https://studfile.net/preview/7354347/page:3/>. [in Ukrainian].

13. Petrusenko V. (2009). Paradyhmalna rol sotsialno-humanitarnoho piznannia v suchasnomu naukovomu piznanii. Na shliakhu do syntezy filosofii, relihii i nauky : tezy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Lviv. [in Ukrainian].

14. Pometun O. (2006). Metodyka navchannia istorii v shkoli. Kyiv: Heneza. [in Ukrainian].

15. Chym vidrizniaetsia humanitarna nauka vid pryrodnoi nauky? (2016). <https://moyaosvita.com.ua/osvita-2/chim-vidriznyayetsia-gumanitarna-nauka-vid-prirodnoi-nauki/>. [in Ukrainian].

16. Iakovenko H.H. (2017). Metodyka navchannia suspilstvoznavchykh dystsyplin: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv: KhNADU. [in Ukrainian].

Boyko O.

Doctor of Political Sciences,
Professor of the Department of History of Ukraine,
Nizhyn State University
named after Mykola Gogol
adb1958@ukr.net
[orcid.org/ 0009-0000-4697-8555](https://orcid.org/0009-0000-4697-8555)

METHODS OF TEACHING HISTORY IN HIGHER EDUCATION: SPECIFICITY AND FEATURES

The relevance of the study is due to the fact that in modern conditions, historical issues acquire special importance in public life, since it is historical knowledge that forms the basis of social memory, underlies cultural values and traditions, and forms the basis for determining national identity. Under these circumstances, the process of teaching history in educational institutions acquires special importance. It is worth emphasizing that at different educational levels it has its own originality and exclusivity. That is why the article reveals the specifics and peculiarities of the subject of history when teaching it in higher education. The differences in the methodology of teaching history from the methodologies of teaching other subjects (primarily the natural science cycle) studied in higher education are shown and analyzed. The specifics of the methodology of teaching history in higher

education compared to general education are revealed. The features of the educational process, determined by the goals, organizational and content specifics of the methodology of teaching history in higher education compared to general education, are analyzed and characterized. It is proven that taking into account the specifics and features of the subject of history is an important condition for successful teaching in higher education. The influence of the political situation on the educational process and its specifics in university and school history education is revealed. The purpose of the article is to determine, provide a detailed description and analyze the specifics and features of the methodology for teaching the subject of history in higher education. Theoretical importance of the conducted research: the article reveals the specifics of the structure and functioning of historical disciplines compared to natural sciences and indicates the differences in the methodology of teaching history from the methodology of teaching other subjects (primarily the natural sciences cycle). The practical significance of the work lies in the fact that scientific materials can be effectively used in the practice of teaching historical disciplines in higher education and when students write qualification papers.

Key words: methodology, history, specifics, features, educational process, higher education, students, professional training, innovative teaching methods, independent work.